

P R Z E G L Ą D Y I R E C E N Z J E

1. P R Z E G L Ą D Y

Zagadnienia Rodzajów Literackich, XLI 1-2
PL ISSN 0084-4446

JOANNA ŚLÓRSKA
Łódź

LINGWISTYKA I POETYKA KOGNITYWNA NA PRZEŁOMIE LAT OSIEMDZIESIĄTYCH I DZIEWIĘCDZIESIĄTYCH

Zgodnie z interdyscyplinarnym charakterem nauk kognitywnych, obejmujących współcześnie psychologię, neurologię, informatykę, antropologię, filozofię, socjologię i lingwistykę, teorie językoznawcze nie są traktowane autonomicznie¹. Stanowią one, bądź w założeniach, bądź w interpretacjach efektów badań, składnik rozbudowanych hipotez epistemologicznych lub postulatów pragmatycznych, odnoszących się do różnorodnie rozumianych procesów poznawczych. Mimo wszechstronności badań, w kognitywnych ujęciach języka i mowy dominują dwie tendencje filozoficzne: konceptualizm i empiryzm². Składnikiem obu tendencji jest natywizm, choć pojawia się on w różnych wersjach i konstruuje podstawę radykalnie odmiennych procedur badawczych. Punktem wyjścia dla wyraźnego ukształtowania się i rozwoju paradygmatów, konceptualnego,

¹ Status lingwistyki wśród nauk kognitywnych omawia szeroko F. Rastier w swojej książce *Sémantique et recherches cognitives*, PUF, Coll. Formes Sémiotiques, Paris 1991. Por. moją recenzję w tym zeszycie „ZRL”.

² W szerszym, prezentowanym przez Rastiera ujęciu, konceptualizm jest kontynuacją standardowej teorii Chomsky'ego, którego Rastier uważa za twórcę ortodoksyjnego kognitywizmu; zob. F. Rastier, op. cit., s. 32-45, F. Rastier, *Principes et paradigmes de la recherche cognitive*, «Semiotica» 1989, 77-1/3, s. 27-42. Jednak niektórzy badacze uważają, że kognitywna teoria języka jest opozycyjna wobec rozszerzonej teorii standardowej Chomsky'ego oraz formalnych teorii językoznawczych i obejmują pojęciem kognitywizmu wyłącznie te koncepcje, które stanowią różne wersje lingwistyki konceptualnej; por. H. Kardela, *Gramatyka kognitywna jako globalna teoria języka*, [w:] *Język a kultura*, t. 8, *Podstawy metodologiczne semantyki współczesnej*, pod red. J. Nowakowskiej-Kempnej, Wrocław 1992, s. 9-22.

empirycznego i natywistycznego, było wprowadzone przez N. Chomsky'ego rozróżnienie języka wewnętrznego i zewnętrznego³. Domeną języka wewnętrznego jest system wiedzy językowej, nabywanej i reprezentowanej w umyśle/mózgu. Poziomy reprezentacji umysłowej, w tym reprezentacje formy składniowej i leksykalnej, nazywane są „modelami” lub „obrazami”. Domeną języka zewnętrznego są etniczne standardy komunikacji językowej, generowane z języka wewnętrznego. Postulat Chomsky'ego („należy odkryć różnorodne procedury generatywne (I-języki), jakie udostępnia ludzka zdolność językowa oraz elementy składowe i charakter deskrypcji strukturalnych, które te języki silnie generują”)⁴ stał się decydująco ważny dla rozwoju teorii semantycznych, od semantyki interpretatywnej i generatywnej w kierunku kognitywnej semantyki prototypów oraz dla formułowania modeli umysłu pod kątem kompetencji językowej⁵. Ponieważ gramatyka umysłu poprzedza, zdaniem konceptualistów, wszelkie inne gramatyki, w tym gramatyki języków naturalnych, problemem najważniejszym jest eksplikacja gramatyki wyjściowej, nazywanej gramatyką mentalną. Zdaniem R. Jackendoffa, pojęcie gramatyki mentalnej przechowywanej w mózgu użytkownika języka jest centralnym konstruktem nowoczesnej lingwistyki⁶. W swym „uzasadnieniu dla gramatyki mentalnej” Jackendoff twierdzi na podstawie analiz ekspresywnej różnorodności użycia języka, że mózg zawiera nieuświadamiane zasady gramatyczne, przechowuje też słowa, ich znaczenia oraz wzorce układów, w których słowa mogą być umieszczone. Wzorce oraz ich nadrzędne reguły (wzorce wzorców) stanowią właśnie gramatykę mentalną języka. Gramatyka ta nie jest dostępna świadomości w żadnych okolicznościach, a jej badanie może się dokonywać jedynie

³ N. Chomsky, *Lingwistyka i dziedziny pokrewne: osobisty punkt widzenia*, przeł. J. Szafranski, [w:] *Noama Chomsky'ego próba rewolucji naukowej*, t. 2, *Generatywny program badań nad ludzkim umysłem*, pod red. K. Rosner, Warszawa 1996, s. 3-35.

⁴ J. w., s. 19.

⁵ Na temat różnic i konsekwencji badawczych semantycznej analizy składnikowej i kognitywnej zob. H. Kardela, G. Kleparski, *Approaching diachronic semantics: the componential vs. cognitive account*, Umeå 1990, s. 16-24, zob. też: P. Łozowski, *Ogół i szczegół w komponencjalnej oraz kognitywnej analizie zmian semantycznych*, [w:] *Język a kultura*, op. cit., s. 79-89.

⁶ R. Jackendoff, *Pattern in the mind. Language and human nature*, New York 1994, s. 15; por. R. Kalisz, *Teoretyczne podstawy językoznawstwa kognitywnego*, [w:] *Podstawy gramatyki kognitywnej*, pod red. H. Kardeli, Warszawa 1994, s. 65-77.

na zasadach nauk eksperymentalnych⁷. Hipoteza istnienia języka wewnętrznego i gramatyki mentalnej została na gruncie kognitywizmu rozbudowana w kierunku funkcjonalnej konceptualizacji prototypów (pierwotnie kolory i kształty) umysłu/mózgu, związanych z programem genetycznym i procesami układów nerwowych. Konceptualizacje prototypów dokonywane są na poziomie jednostek i relacji⁸. P. Deane, zajmując się syntaktyką kognitywną, odwołuje się do pojęć trybów reprezentacji, aktywizujących ukrytą warstwę informacyjną umysłu/mózgu⁹. Dwa podstawowe rodzaje trybów, odróżnianych przez relacje strukturalne, to tryb obrazowy (związany z liniami, kątami i krzywymi) oraz tryb kinestetyczny (związany z siłami i oporami). Gramatyki języków stanowią generowane z wzorca tryby reprezentacji, zawierające specyficznie interpretowane jednostki i relacje strukturalne¹⁰. Podobnie, reprezentacjonistyczne ujęcie składni i semantyki, choć znacznie bardziej ugruntowane w programie genetycznym, zaproponował W. Wildgen. Jego zdaniem, podstawowy zakres semantyki reprezentowany jest przez takie procesy jak postrzeganie, rozpoznawanie i przechowywanie uniwersum przez organizm ludzki. Archetypy semantyczne, zawierające minimalne interpretacje podstawowych biologicznie zasad dynamicznych, generują pragmatyczne powszechniki języka w działaniu. Semantyka stanowi zbiór abstrakcyjnych obrazów, które funkcjonują jako niezmienniki postrzeganych wzorców lub jako niezmienniki bodźców samowzbudzanych z pamięci. Semantyka prototypowa na poziomie leksykalnym winna być scharakteryzowana w modelu zawierającym leksykon nazw kolorów (percepcja kolorów jako podstawa), leksykon przymiotników oceniających (dynamika emocjonalna jako podstawa) oraz leksykon schematów działania (dynamika motoryczna jako podstawa)¹¹. Najprostszą formułę

⁷ R. Jackendoff, *Pattern in the mind*, op. cit., s. 19/20.

⁸ Genezę, rozwój i stan obecny teorii prototypów omawia szczegółowo R. MacLaury; zob. R. MacLaury, *Vantage theory*, [w:] *Language and the Cognitive Construal of the World*, ed. By J. R. Taylor, R. MacLaury, Berlin - New York 1995, s. 231-277.

⁹ P. D. Deane, *Grammar in Mind and Brain. Explorations in Cognitive Syntax*, „Cognitive Linguistics Research” (vol. 2), ed. by R. Dirven, R. W. Langacker, Berlin - New York 1992, s. 57.

¹⁰ J. w., s. 95/96.

¹¹ W. Wildgen, *Dynamic and Ontological Foundation for a Theory of the Lexicon*, [w:] *Process Linguistics. Exploring the processual aspects of language and language use and the methods of their description*, ed. by T. T. Ballmer and W. Wildgen, Tübingen 1987, s. 80-127.

dziedziny bazowej dla lingwistyki, i dla samej ontologii konceptu, zaproponował R. W. Langacker. Zdaniem tego autora, koncept to wzór neurologicznej aktywności mózgu, możliwy do powielania po jednokrotnej jego aktywacji. Natomiast myśli są zdarzeniami kognitywnymi (kompleksami neurologicznymi, elektrochemicznymi procesami), zachodzącymi w umyśle utożsamianym w całości z procesem¹². Zdarzenia stanowią ogólną reprezentację kognitywną wszelkich, także lingwistycznych, zachowań. W konceptualizacji lingwistycznej, bazę zdarzenia kształtują prototypy semantyczne i relacje prototypowe (identyczność, koincydencja, oddzielenie, asocjacja, inkluzja)¹³. Semantyczna analiza kognitywna zajmuje się doświadczeniem poznawczym, a szczególnie sposobami profilowania prototypów. Funkcję profilującą spełniają rzeczowniki (wyrażenia, które profilują rzeczy) oraz czasowniki (wyrażenia, które profilują pozytywnie czas). Głównym zadaniem gramatyki kognitywnej jest pojęciowy opis gramatycznych konstrukcji przez ich sprowadzenie do idealizacyjnych modeli kognitywnych. Zdaniem Langackera, umysł/mózg nie zawiera specyficznych reprezentacji syntaktycznych¹⁴.

Prototyp zdarzenia, który Langacker uznał za bazowy w swojej koncepcji, rozpatrywany jest szczegółowo w gramatykach lokalistycznych, będących kognitywnym ujęciem gramatyki przypadku¹⁵. Najszerszą wersję lokalizmu zaproponował J. Petitot wprowadzając do swojej koncepcji pojęcie relacyjnej ciągłości czasoprzestrzennej obiektów, które wchodzi w sieć interakcji i wzajemnej reprezentacji na trzech poziomach bytowych (fizycznym, umysłowym/mózgowym i symbolicznym). Wzory organizacji czasoprzestrzennej (którym odpowiadają w gramatyce przypadku węzły czasownikowo-rzeczownikowe) tworzą zbiór uniwersaliów lingwistyki, percepcji i ontologii świata przedmiotowego¹⁶. Najprostszą wersję semantyki kognitywnej w wersji lokalistycznej zaproponował

¹² R. W. Langacker, *Foundations of Cognitive Grammar*, Vol. I, *Theoretical prerequisites*, Stanford University Press, Stanford, CA 1987, s. 99/100, 489-491.

¹³ J. w., s. 225-228.

¹⁴ R. W. Langacker, *Foundations of Cognitive Grammar*, Vol. II, *Descriptive Application*, Stanford University Press, Stanford, CA 1991, s. 113-15, 550-555; zob. także: R. W. Langacker, *The Symbolic Alternative*, [w:] *New Trends in Semantics and Lexicography*, ed. by H. Kardela, G. Persson, Umeå 1995, s. 89-118.

¹⁵ Zob. R. Jackendoff, *Semantics and Cognition*, Cambridge, MA 1983, s. 41-56.

¹⁶ J. Petitot, *Hypothèse localiste, modèles morphodynamiques et théories cognitives: Remarques sur une note de 1975*, «Semiótica» 1989, 77-1/3, s. 65-119.

Baudet. Jego zdaniem, reprezentacja semantyczna wzoru organizacji powinna składać się ze schematu indywiduum, stanu, zdarzenia, działania i przyczyny. Zasady spójności składników wzoru określają relacje mereologiczne i kategoriałne (statyczna sytuacja podmiotu i przedmiotu), transformacje i immanentna celowość¹⁷.

Konceptualizm, reprezentacjonizm i uniwersalizm hipotez zawierających idee prototypów, archetypów kognitywnych i zdarzeń prototypicznych (czyli dziedziny bazowej) jest rozszerzany współcześnie o konteksty epistemologiczne i ontologiczne związane z teorią pola poznawczego (najczęściej w wersji Gestalt, jak u Jackendoffa i Lakoffa lub w wersji łączącej Gestalt z fenomenologiczną koncepcją pola Merleau-Ponty'ego, jak u Petitota). Dodatkowym kontekstem interpretatywnym prototypów, i zarazem dodatkową ośią ich inferencji, jest dziedzina kultury, traktowana jako komparatywna przestrzeń relatywizacji niektórych, atrybutywnych własności uniwersaliów, co podkreśla Wierzbicka¹⁸.

Opis języka przez dziedzinę strategii poznawczych cechujących umysł/mózg pojawił się także w kognitywnych ujęciach poetyki. Zdaniem Gibbsa, istotą „poetyki umysłu” jest jego zdolność do zintegrowanego działania, obejmującego zarówno wzorce myślenia rozkodowywane w języku (i w odczuciu) jako wyrażenia literalne, jak i wzorce myślenia figuratywnego, np. metafory, synekdochy, oksymoronu, ironii, metonimii¹⁹. Wzorce te reprezentują nie tylko zachowania werbalne, lecz także naukowe, społeczne i egzystencjalne. Rozróżnienie wzorców literalności i figuratwności należy zdaniem Gibbsa interpretować jako funkcję feno-

¹⁷ S. Baudet, *Représentation d'état, d'événement et d'action*, [w:] *Cognition et Langage*, dir. par J. François, G. Denhière, n° 100, XII, 1990, s. 45-64.

¹⁸ A. Wierzbicka, *Semantics, Culture and Cognition. Human Concepts in Culture-Specific Configurations*, Oxford University Press, New York - Oxford 1992. Dodatkowym postulatem teoretycznym Wierzbickiej jest także dołączenie do opisu uniwersaliów komponentów emotywnych; zob. A. Wierzbicka, *Reading human faces. Emotion components and universal semantics*, «Pragmatics and Cognition», vol. 1, 1 (1993), s. 1-23. Rozszerzenie epistemologicznych i ontologicznych kontekstów teorii prototypów zdaje się przebiegać zgodnie z kategorią „mitu doświadczeniowego” i założeniami realizmu doświadczalnego Lakoffa (G. Lakoff, *Women, Fire and Dangerous Things*, University of Chicago Press, Chicago 1987, G. Lakoff, M. Johnson, *Metafory w naszym życiu*, tłum. T. Krzeszowski, Warszawa 1989), które to założenia zbieżne są z mocniej ugruntowaną w badaniach empirycznych teorią Merleau-Ponty'ego, istotną dla koneksjonistów (M. Merleau-Ponty, *La structure du comportement*, Paris 1972).

¹⁹ R. W. Gibbs, *The poetics of mind. Figurative thought, language and understanding*, Cambridge University Press, Cambridge 1994, s. 80-110.

menologicznego rozróżnienia, pojawiającego się na poziomie produktów, które winny być ściśle odgraniczone od procesów myślowych²⁰. W nieco inny sposób ujął zagadnienie poetyki Babuts²¹. Przyjmując jako punkt wyjścia hipotezę prototypów percepcyjnych, zinterpretował ich dziedzinę jako układ dynamicznych wzorców (a zarazem jednostek znaczenia), reprezentujących wizualną, słuchową, dotykową, smakową i węchową organizację stanów percepcji (tzw. percepcyjna składnia świata i umysłu). Wzorce te identyfikowane są w polach metaforycznych za pośrednictwem pamięci, czyli układu powtarzalnych procesów neuronowych, współtworzących ogólny, pamięciowy światopogląd, nieustannie modyfikowany przez bodźce zewnętrzne i wewnętrzne. Pomiędzy polami metaforycznymi zachodzą różnorodne interakcje, których efektem mogą być atrybutywne i czasowo-przestrzenne przekształcenia obiektów (wynikające z nastawień emocjonalnych, estetycznych, psychosomatycznych), wyrażane w języku figuratywnym. W kontekście wcześniejszych, kognitywnych ujęć poetyki, szczególnie teorii metafory MacCormaca²², charakterystyczne jest w obu przywołanych koncepcjach rozszerzenie hipotezy prototypiczności o tok dowodowy, budowany na przesłankach neuro nauk. Ponadto obaj autorzy dokonują konceptualizacji lingwistyki poetyckiej w odniesieniu do całości procesów poznawczych, nie ustanawiając ich opozycji.

Podstawowy problem, który wyłonił się w lingwistyce kognitywnej, opartej na reprezentacjonizmie i konceptualizacjach dziedziny bazowej, dotyczy istotności i metod badania języka zewnętrznego²³. W związku z całkowitym niemal wyłączeniem z pola badań lingwistyki historycznej, porównawczej oraz pragmatyki, a w odniesieniach filozoficznych metod opartych na idei epigenezy (indywidualnej i kulturowej), zarysował się znów w latach dziewięćdziesiątych paradygmat empiryczny, który Rastier

²⁰ J. w., s. 115-117.

²¹ N. Babuts, *The Dynamics of the Metaphoric Fields. A Cognitive View of Literature*, Associated University Press, London and Toronto 1992.

²² E. R. MacCormac, *A Cognitive Theory of Metaphor*, MIT Press, Cambridge, MA - London 1985, zob. także: M. Danesi, *The role of metaphor in cognition*, «Semiotica» 1989, 77-4, s. 521-531.

²³ Zob. na ten temat: J. Fife, *Wykłady z gramatyki kognitywnej. Wykład I*, przeł. H. Kardela, [w:] *Podstawy gramatyki kognitywnej*, op. cit., s. 9-24, K. Korzyk, *Lingwistyka nie-autonomiczna? Kłopoty z interdyscyplinarnością*, [w:] *Podstawy gramatyki kognitywnej*, op. cit., s. 131-147, J. Nowakowska-Kempna, *Aproksymacja semantycznego continuum*, [w:] *Język a kultura*, op. cit., s. 125-156.

określił na gruncie kognitywizmu jako koneksjonizm²⁴. W paradygmacie koneksjonistycznym pojęcie kognitywizmu oznacza kompleksową interakcję organizmu ze środowiskiem, nie zaś tylko procesy mentalne. Ontologia koneksjonistów nie ma charakteru logicznego lecz fizyczny. Podmiot i przedmiot zanurzone są we wspólnej przestrzeni ciągłej i mogą się nieskończenie zmieniać. W miejsce lingwistyki referencjalnej i inferencjalnej (dominującej w konceptualizmie) koneksjoniści proponują semantykę dyferencjalną, której podstawową dyrektywą jest determinowanie liczby i natury składników badanego języka przez liczbę i własności innych, tworzących z nią klasę na mocy definicji²⁵. Na gruncie semantyki dyferencjalnej nie istnieje kryterium lingwistyczne pozwalające określić komponenty wyrażenia i ograniczyć ich liczbę. Interpretacja leksyki w jej aspektach składniowych i semantycznych ma charakter kontekstualny i wynika z badań empirycznych języka zewnętrznego. Koneksjoniści postulują także badania ewolucji języka, zakładając, że w jej efekcie modyfikowane są walencje wyrażen, relatywizowane jednak nie tylko do kontekstu lingwistycznego, ale także do wszelkiego typu zachowań kulturowych i społecznych. Ciągłość znaczenia, zdaniem koneksjonistów, jest ciągłością wynikającą z interakcji różnorodnych poziomów ontologicznych rzeczywistości i całego systemu znaków, którymi podmiot posługuje się symultanicznie w celu komunikacji (wymiany informacji) ze środowiskiem (język jest najważniejszym, ale tylko jednym z wielu systemów znakowych). Kształtowanie się paradygmatu koneksjonistycznego wyraźne jest w wielu pracach, w których konceptualizację towarzyszy komentarz empiryczny, bądź to w postaci egzemplifikacji konkretnych zachowań językowych (tekstowych), bądź w postaci rozwiniętych analiz procesów kognitywnych zachodzących w egzystencjalnym polu poznawczym i ściśle związanych z reakcją werbalną. Poziom reakcji werbalnych różnicuje się w sieciach indywidualnych asocjacji, co podważa możliwość konceptualizacji ramy prototypu, jak również wprowadzenia lingwistycznego kryterium standaryzacji bazy i ramy²⁶.

²⁴ F. Rastier, *Sémantique et recherches cognitives*, op. cit., s. 32-39; do reprezentantów paradygmatu koneksjonistycznego Rastier zalicza m.in. Hjelmsele, Greimasa, Baldingera, Hegera, Pottiera.

²⁵ F. Rastier, j. w., s. 97-112.

²⁶ Zob. B. Svane, E. Wande, *General and Individual Meaning in Associations*, [w:] *New Trends in Semantics and Lexicography*, op. cit., s. 179-198, G. Dunbar, *The Cognitive Lexicon*, „Language in Performance” 7, ed. by W. Hüllen, R. Schulze, Tübingen 1991, s. 126-134.

W kierunku modeli empirycznych rozwijają się również koncepcje morfodynamiki i dynamiki lingwistycznej. W wersjach wcześniejszych, przede wszystkim T. Ballmera, dynamika lingwistyczna była rozpatrywana w relacji do psychologicznego kontekstu zmiany²⁷. Aparaturę logiczną (immanentny składnik gramatyk uniwersalnych Chomsky'ego, Szaušana i Montague'a) Ballmer zaproponował definiować na gruncie psychologii z kognitywnie ujętymi kategoriami typów logicznych (prototypów logicznych ugruntowanych w psychologicznych i percepcyjnych procesach poznawczych oraz fenomenologicznie zinterpretowanych stanach organizmu²⁸). W badaniach najnowszych, problem stanów organizmu i źródłowej motywacji psychologicznej (jako wyznaczników dynamiki języka naturalnego i poetyckiego) rozpatrywany jest równolegle na gruncie neurologii, neurolingwistyki i antropologii kultury. Przesunięcie dziedzin badawczych jest tutaj związane z interpretacją podstawowej w naukach kognitywnych zależności umysł-mózg (procesy myślowe, procesy neuronowe). Zasadnicza część hipotez konceptualnych ugruntowana jest w przedmiocie badań wskazywanym jako umysł, mający być nośnikiem procesów poznawczych (co stanowi kontynuację idei gramatyki uniwersalnej Chomsky'ego, modyfikowaną na wszystkich poziomach opisu przez regułę aproksymacji w pracach Jackendoffa, Lakoffa, Langackera²⁹). Tymczasem dla koneksjonistów przedmiotem badań jest mózg jako nośnik procesów neuronowych, stanowiących podstawę matryc pamięciowych, sieci asocjacyjnych, a także (w zależności od przebiegu, ciągłości, interakcji neuronowych, jakości aktywowanych synaps i neuronów oraz czasu trwania procesu) implikujących całe struktury mentalne zbliżone do światopoglądów. Wielu autorów (m.in. Wildgen, Babuts, Patitot, Rastier) postuluje konieczność wypracowania hipotez operujących układem umysł/mózg (tzw. umysł zintegrowany). W kontekście tego zagadnienia wyłonił się też problem statusu wiedzy aktywowanej przez umysł i przez mózg. Na gruncie ortodoksyjnego kog-

²⁷ T. T. Ballmer, *The Psychology of Context Change*, [w:] *Linguistic Dynamics. Discourses, Procedures and Evolution*, ed. by T. T. Ballmer, Berlin - New York 1985, s. 322-356, zob. także: W. U. Dressler, *Morphonology: the Dynamics of Derivation*, ed. by K. C. Hiu, Michigan 1985.

²⁸ T. T. Ballmer, j. w., s. 339-344.

²⁹ Na ten temat zob. R. W. Langacker, *Observations and Speculations on Subjectivity*, [w:] *Iconicity in Syntax*, ed. by J. Haiman, Amsterdam - Philadelphia 1985, s. 109-150.

nitywizmu zakłada się jednoznacznie, że umysł reprezentuje symboliczne struktury języka, będące z kolei symboliczną referencją rzeczy i ich stanów. W konsekwencji lingwistyka dostarcza standardowej wiedzy o świecie³⁰. W hipotezach koneksjonizmu zakłada się, że mózg poprzez procesy neuronowe odzwierciedla stany świata (tzw. spontaniczna ontologia fizykalna), a język stanowi jeden ze znakowych systemów wymiany emocji (funkcja prymarna) i informacji (funkcja sekundarna). W ostatnich latach, pod wpływem równoległego programu badań neuro-lingwistycznych i socjokulturowych prowadzących do weryfikacji mentalizmu (także w jego wersji empiriokrytycznej) sugeruje się, iż proces poznawczy jest w istocie procesem modelowania i profilowania świata przez organizm zanurzony w środowisku natury i kultury. Podstawowym medium, za pośrednictwem którego przekazuje się informacje o wytwarzanych świadomościach siebie-w-swiecie są domeny lingwistyczne³¹. Język przestaje więc być źródłem referencjalnego odniesienia do rzeczywistości, nie jest również symbolicznie reprezentowany przez umysł jako zbiór uniwersaliów składniowych, semantycznych, logicznych, gdyż żadnych tego typu uniwersaliów organizm (mózg) nie zawiera, choć może je wytwarzać jako interpretanty utrwalonych procesów neuronowych lub/i standardów kulturowych. W zasadzie większość tych problemów pojawiła się już w pracy Jackendoffa *Semantyka i kognicja*, w analizach zależności świata realnego i projektowanego oraz w hipotezie interakcji umysł – mózg. Jednak rozstrzygnięcia Jackendoffa („na świat doświadczany wpływa natura nieuświadomionych procesów umysłowych”, „stany ‘wejścia w świat’ mają charakter ambiwalencji ‘środowiskowy – mentalny’ i znajdują się poza zasięgiem psychologii eksperymentalnej”³²) wydają się być zbyt ograniczone, co do możliwości naukowej

³⁰ Zob. C. V. Habel, *Referential Nets as Knowledge Structures*, [w:] *Linguistic Dynamics*, op. cit., s. 62-84, zob. też: K. Korzyk, *Semantyka kognitywna – problemy i metody (Kilka uwag natury filozoficznej)*, [w:] *Język a kultura...*, op. cit., s. 57-68.

³¹ Taki paradygmat badawczy, obejmujący zagadnienia języka naturalnego i poetyckiego, zawarty jest w zbiorze *Language and the Cognitive Construal of the World*, op. cit., zob. szczególnie tekst wprowadzający: J. R. Taylor, *Introduction: On construing the World*, s. 1-21; paradygmat ten zbieżny jest z teorią lingwistyki kognitywnej w ujęciu Wierzbickiej, szczególnie jeśli chodzi o interpretację znaczenia w języku naturalnym, zob. A. Wierzbicka, *The Semantics of Grammar*, Amsterdam – Philadelphia 1988 (*Introduction: Language and meaning*, s. 1-3, *The idea of ‘ethno-grammar’*, s. 12-14).

³² R. Jackendoff, *Semantics and Cognition*, op. cit., s. 23-26.

analizy procesów profilowania świata³³, choć mogą nadal nie tracić nic ze swej ważności w odniesieniu do użytkownika języka, działającego spontanicznie, tzn. poddającego wolicjonalnej kontroli nieznaczną tylko część swoich zachowań mentalnych i werbalnych (np. „widzieć raczej profile niż bazę”³⁴).

O ile początkową fazę rozwoju lingwistyki kognitywnej (zgodnie z kierunkami założonymi przez Chomsky'ego) charakteryzowała tendencja do redukcjonizmu, skupienia się na języku wewnętrznym i konceptualizacji uniwersaliów gramatycznych³⁵, o tyle w fazie obecnej zaznacza się tendencja holistyczna, dopuszczająca relatywizm lingwistyczny jako empirycznie stwierdzalny fakt społeczno-kulturowej i biologicznej kontekstualizacji języka, rozpatrywanego głównie jako język zewnętrzny, ujmowany także w perspektywie ewolucji historycznej³⁶.

³³ Na temat znaczenia i efektywności badań neurolingwistycznych dla opisu projektowanego przez indywiduum świata zob. A. Danchin, *Biologiczne podstawy języka: komentarz na temat podejścia Chomsky'ego do struktur syntaktycznych*, przeł. M. Tempczyk, [w:] *Noama Chomsky'ego próba rewolucji naukowej*, t. 2, op. cit., s. 193-208.

³⁴ R. Jackendoff, *Semantics and Cognition*, op. cit., s. 26.

³⁵ Tendencja ta utrzymuje się oczywiście nadal, choć nie jest dominująca. Przykładem dalszego jej rozwoju może być zbiór prac zawartych [w:] *La géométrie du langage - état present de la grammaire générative*, dir. par P. Bellier, «Langages» 1989, IX, 95.

³⁶ Zob. N. Love, *On construing the world of language*, [w:] *Language and the Cognitive Construal of the World*, op. cit., s. 377-389.